

УДК 81'37:Г 811.111+811.161.2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

*STRUCTURAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF MULTICOMPONENT TERMS
OF ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES*

Д.Р. Бойко

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку філології спостерігається підвищений інтерес як вітчизняних лінгвістів, перекладачів, так і фахівців різних галузей науки і техніки до питання дослідження структури та семантичних особливостей багатокомпонентних терміносистем англійської та української мов, перекладу таких термінів, що пояснюється зростаючим потоком наукової та технічної інформації.

Постановка проблеми. В статті надається інформація відносно структурно-семантичних особливостей багатокомпонентних термінів сфери соціолінгвістики на матеріалі сучасних англійської та української мов, а також особливостей їхнього перекладу з англійської на українську мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню семантичних і структурних особливостей термінів, їхньої словотвірної парадигми та закономірностей функціонування в лексиці присвячені праці таких вчених, як О.С. Бутковська, Л. М. Васильєв, О.С. Герд, С. В. Гриньов-Гриневич, В. П. Даниленко, Т.Л. Канделакі, Д.С. Лотте.

Постановка завдання. Робиться спроба встановити структурні ознаки багатокомпонентних термінів та з'ясувати їхню семантику в ході аналізу терміносистем англійської та української мов у зіставному аспекті, а також виявити основні способи та етапи перекладу англійських багатокомпонентних терміноструктур.

Urgency of the research. At the present stage of the philology development there is an increased interest of domestic linguists, translators, and specialists of various branches of science and technology to the question of the study of the structure and semantic peculiarities of multicomponent terms of English and Ukrainian languages, their translation, due to the growing flow of scientific and technical information.

Target setting. This article provides information concerning structural and semantic peculiarities of multicomponent terms on the material of contemporary English and Ukrainian languages and the peculiarities of their translation from English into Ukrainian.

Actual scientific researches and issues analysis. Works of such scholars as O. S. Butkovskaya, L. M. Vasiliev, A. S. Gerd, S. V. Grinev-Grinevich, V. P. Danilenko, T. L. Kandelaki, D. S. Lotte are devoted to the study of semantic and structural peculiarities of terms, their word-building paradigm and the regularities of functioning in the vocabulary.

The research objectives. Increased attention is paid to establish structural features of the multicomponent terms and to find out their semantics during the analysis of terminology systems of English and Ukrainian languages in the comparative aspect, as well as to identify the main methods and stages of the translation of English multicomponent terms.

Виклад основного матеріалу.

Виклад основного матеріалу поділяється на дві частини: структура та семантика багатокомпонентних термінів сфери соціолінгвістики англійської та української мов у зіставному аспекті та особливості перекладу англійських багатокомпонентних термінів на українську мову.

Висновки. Лінгвістичний аналіз багатокомпонентних термінів-слово-сполучень сфери соціолінгвістики дозволив визначити їхні продуктивні моделі на матеріалі двох мов. В основу аналізованих номінативних термінологічних одиниць покладено окремий термін або ж двокомпонентна сполука, що сприяє встановленню чіткої структурної ієрархії соціолінгвістичних термінів за принципом родо-видових відносин.

В ході нашого дослідження ми також розглянули перекладацький аспект англійських багатокомпонентних термінів при перекладі на українську мову. В свою чергу ми розглянули найпродуктивніші моделі перекладу багатокомпонентних терміноструктур, виявили їхні найбільш вірогідні міжкомпонентні зв'язки та проаналізували основні етапи та методи перекладу.

Ключові слова: наука, дослідження, соціолінгвістика, багатокомпонентні терміни, лінгвістика.

The statement of basic materials. The main material is divided into two parts: structure and semantics of sociolinguistic multicomponent terms of English and Ukrainian languages in the comparative aspect and the peculiarities of translation of English multicomponent terms into Ukrainian language.

Conclusions. Linguistic analysis of multicomponent term-combinations of the sphere of sociolinguistics allowed to determine their productive models on the material of two languages. The basis of the analyzed nominative terminological units is a separate term or a two-component term, which contributes to establishment of the clear structural hierarchy of sociolinguistic terms based on the principle of hyper-hypo relationships.

In our study, we also considered the translation aspect of English multicomponent terms when translating into Ukrainian. In turn, we considered the most productive models of translation of multicomponent terminology structures, identified their most probable inter-component connections and analyzed the main stages and methods of translation.

Keywords: science, research, sociolinguistics, multicomponent terms, linguistics.

Актуальність теми дослідження. Термінологічна система охоплює окремий лексичний пласт, відкритий для входження нових номінальних одиниць. Загальноживані лексеми, поєднуючись з термінами певної системи, набувають нового, більш вузького або більш широкого значення й утворюють багатокомпонентні сполуки. Актуальність дослідження визначається його зорієнтованістю на необхідність аналізу структурно-семантичних особливостей багатокомпонентних термінів на матеріалі сучасних англійської та української мов та особливостей їхнього перекладу з англійської на українську мову.

Постановка проблеми. Зростання людських знань і розвиток ідей, а також їх зміна, призводить до загального зростання кількості слів у мові. Оскільки ми живемо в умовах науково-технічного прогресу, кожне нове наукове відкриття безпосередньо впливає і на мовну картину світу, і як наслідок, потребує найменування як засобу вираження логічної уяви про поняття. Одна з найістотніших змін полягає в тому, що переважну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика, і доля термінів у лексичному складі мови стрімко зростає. Тому цілком природно, що лінгвісти надають велике значення вивченню закономірностей утворення термінів, їх структури та семантики, аспектам упорядкування, питанням перекладу; розглядають термінологію як важливу складову сучасної літературної мови. В даній статті робиться спроба розкрити структурно-семантичні особливості багатокомпонентних термінів соціолінгвістики англійської та української мов, а також способи перекладу англійських багатокомпонентних термінів на українську мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структурні особливості багатокомпонентних термінів передбачають вивчення процесу терміноутворення у синтаксичному аспекті.

В українському мовознавстві усталеним є поділ терміносистем на прості і ускладнені, запропонований І. Р. Вихованцем. Згідно з цим поділом до простих науковець зараховує двокомпонентні терміни, а ускладненими називає сполуки, які складаються мінімально з трьох компонентів. Ураховуючи думки відомого синтаксиста щодо кількісних та якісних характеристик багатокомпонентних термінів, до складних відносимо терміни-словосполучення з кількістю компонентів від трьох до п'яти і більше.

Певну зацікавленість до багатокомпонентних терміноструктур представляють О. С. Бутковська та Л. Д. Малевич, які в своїх дослідженнях подають власні класифікації структурних моделей багатокомпонентних

терміноодиниць. Проаналізувавши їхні роботи, ми склали наступну класифікацію багатокomпонентних терміноструктур, котру ми вирішили проілюструвати в нашому дослідженні у вигляді формул.

Постановка мети і завдань. Метою роботи є встановлення структурних ознак багатокomпонентних термінів та з'ясування їхньої семантики в ході аналізу терміносистем англійської та української мов у зіставному аспекті, а також виявлення основних способів та етапів перекладу англійських багатокomпонентних терміноструктур.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- сформулювати теоретичні засади дослідження та класифікації терміна в загальному мовознавстві;
- проаналізувати граматичні ознаки багатокomпонентних термінів, описати їх основні структурні моделі, виявити спільні і відмінні характеристики термінів в двох мовах;
 - дослідити спільні та відмінні семантичні ознаки термінів у двох мовах.
 - виділити основні етапи та методи перекладу англійських багатокomпонентних термінів на українську мову.

Виклад основного матеріалу. Аналіз структурних особливостей багатокomпонентних термінів соціолінгвістики виявляє тенденцію до реалізації морфологічного та синтактичного способів творення багатокomпонентних назв у терміносистемах англійської та української мов шляхом пристосування їх до основних вимог і функцій термінологічної лексики. Системне використання продуктивних структурних моделей, тотожна морфемна структура, відображаючи в структурі терміна його категорійну належність і місце в терміносистемі, дозволяють стверджувати про системність термінологічних назв [11, с. 233].

На основі здійсненого аналізу наукових праць про терміносистеми англійської та української мов, ми дійшли до висновку, що більшість

вітчизняних та зарубіжних науковців в своїх дослідженнях про природу терміна, схиляються до класифікації багатокomпонентних термінів починаючи від трьох до п'яти і більше компонентів.

Певну зацікавленість до багатокomпонентних терміноструктур представляють О. С. Бутковська та Л. Д. Малевич, які в своїх дослідженнях подають власні класифікації структурних моделей багатокomпонентних терміноодиниць. Проаналізувавши їхні роботи, ми склали наступну класифікацію багатокomпонентних терміноструктур, котру ми вирішили проілюструвати в нашому дослідженні у вигляді формул, які в свою чергу, містять перелік умовних позначень: **Adj** – прикметник, **Adv** – прислівник, **G** – родовий відмінок, **N** – іменник, **Nadjunct** – атрибутивний іменник, **Num** – числівник, **Part II** – пасивний дієприкметник, **Pl** – множина, **Prep** – прийменник [1, с. 78].

В ході нашого дослідження ми виявили по десять структурних моделей трикомпонентних термінів на матеріалі англійської та української мов. У зв'язку з цим, вони ілюструють подібність у відображенні соціолінгвістичних знань (той самий номінативно-семантичний спосіб членування дійсності призводить до ускладнення семантичної системи мови й водночас до спрощення лексичної, що полегшує пізнавальний процес). Також в ході дослідження ми дійшли до висновку, що лише дві структурні моделі є спільними для двох мов: (Adj+N)+Prep+N та (Part II+Adv)+(Adj+N).

Ще одним цікавим спостереженням виявилось явище часткової структурної відповідності трикомпонентних термінологічних одиниць. Усі інші терміни, витворені за моделями Adj+(Adj+N), Part II+(Adj+N), Adj+(N+NG), (Adj+N)+Prep+N, (Adv+Adj)+N, (Adv+Part II)+N, N+(Adj+NGpl), N+Prep+(N+NG), N+(N+NG), (Adv+Num)+N в українській мові та Adj+(Adj+N), Part II+(Nadjunct+N), (Nadjunct+Part II)+N, Adj+(Part II+N), Adj+(Nadjunct+N), Nadjunct+(N+N), N+Prep+(N+N), Num+(Nadjunct+N),

(Adj+N)+Prep+N, (Adv+Anj)+N в англійській мові, які ілюструють відмінні ознаки у структурі англійських та українських назв.

У терміносистемах двох мов було виявлено незначну кількість чотирикомпонентних та п'ятикомпонентних термінів. Чотирикомпонентні терміносполуки представлені чотирма структурними моделями в кожній із мов: (Adv+Part II)+(Adj+N), (Num+N)+(Nadjunct+N), Adj+(Num+Nadjunct+N), (Adv+Adj)+(Nadjunct+N) в англійській мові та (Adj+N)+(Adj+NG), (Adv+Adj)+(Adj+N), (Part II+Adv)+(Adj+N), (Adj+N)+Prep+(N+N) в українській мові, при цьому лише одна з них (Part II+Adv)+(Adv+N) є подібною в англійській та українській мовах, відрізняючись порядком розміщення компонентів.

В ході нашого дослідження ми виявили лише декілька п'ятикомпонентних одиниць в українській мові, які витворені за моделлю: (Adj+N)+(Adj+Adj+NG).

В основі досліджуваних найменувань зазвичай лежить двокомпонентна сполука, а кожен новий компонент, виражений іменником, прикметником, дієприкметником, числівником у препозиції чи постпозиції, сприяє конкретизації галузевих понять [4, с. 105].

Наступне, на що ми хотіли б звернути увагу, це на те, що семантичні та граматичні ознаки багатоконпонентних термінів вказують на переважання одиниць із відносно стійким зв'язком між компонентами, що пов'язано з їх здатністю довільно позначати структуроване на основі логіко-семантичного підпорядкування понять знання певної галузі та утворювати синоніми без втрати семантичної цілісності [13, с. 46].

Спільні та відмінні характеристики термінів зумовлені синтаксичними відношеннями між компонентами, набором граматичних категорій та засобів їх вираження у кожній із мов [5, с. 117].

Таким чином, лінгвістичний аналіз багатоконпонентних термінів-словосполучень сфери соціолінгвістики дозволив визначити їхні продуктивні

моделі. В основу аналізованих номінативних термінологічних одиниць покладено окремий термін або ж двокомпонентна сполука, що сприяє встановленню чіткої структурної ієрархії соціолінгвістичних термінів за принципом родо-видових відносин.

В ході нашого дослідження ми також розглянули перекладацький аспект англійських багатокомпонентних термінів при перекладі на українську мову. В свою чергу ми розглянули найпродуктивніші моделі перекладу багатокомпонентних терміноструктур, виявили їхні найбільш вірогідні міжкомпонентні зв'язки та проаналізували основні етапи та методи перекладу. Ми дійшли до висновку, що переклад багатокомпонентних термінів як мовних одиниць, насичених когнітивною інформацією – процес складний, багаторівневий і вимагає неабиякого професіоналізму перекладача та обізнаності в певній галузі науки чи техніки. Він передбачає здійснення аналізу структурних моделей багатокомпонентних терміноодиниць, їхніх міжкомпонентних зв'язків, виявлення особливостей семантичної зв'язності, обов'язково спираючись на контекст та звичайно проведення аналізу структури концептуального простору термінопонять, під час якого доцільним виступає опрацювання довідкових джерел, які детальніше висвітлюють зміст термінів.

Висновки. Незважаючи на ускладнену структуру багатокомпонентних терміносистем, їм притаманна максимальна точність – одна з основних ознак терміна, а тому вони є незамінними носіями інформації в науковій, технічній та професійній сферах.

Терміносистема соціолінгвістики – відносно новий об'єкт мовознавчих досліджень. Її загальний понятійний апарат охоплює систему міжгалузевих понять, які є спільними й для таких дисциплін, як антропологія, соціологія, діалектологія, прагматика тощо.

Перспектива дослідження полягає в удосконаленні розробленої методики для моделювання складу та структури інших термінологічних

полів різних наукових, технічних та професійних сфер, де наявні багатокomпонентні терміноодиниці з метою укладання повного реєстру багатокomпонентних термінів англійської та української мов.

Список використаних джерел

1. Бутковська О. С. Структурно-семантичні особливості термінів соціолінгвістики в українській, польській та англійській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О. С. Бутковська. – Львів, 2016. — С. 71–295
2. Brown K., Allan K. Concise Encyclopedia of Semantics. / K. Brown, K. Allan. – Amsterdam, 2009.
3. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of language. / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University press, 2010. – 216 p.
4. Fisiak J. Theoretical Issues in Contrastive Linguistics / J. Fisiak. – Benjamins. – Amsterdam, 1980. – 117 p.
5. Fries C. C. Teaching and Learning English as a Second Language / C. C. Fries. – Ann Arbor : University of Michigan Press, 1945. – 250 p.
6. Haspelmath M. Comparative concepts and descriptive categories in crosslinguistic studies / M. Haspelmath. // Language. – 2007. – №83(3). – P. 633–687.
7. Hawkins J. A. Comparative Typology of English and German. Unifying the Contrasts / J. Hawkins. – London : “Croom Helm”, 1986. – 244 p.
8. James C. Contrastive analysis / C. James. – London : “Longman”, 1980. – 257 p.
9. James C. Contrastive Linguistics [Електронний ресурс] / C. James. – Режим доступу : <http://www.llas.ac.uk/resources/gpg/1395>
10. Johansson S. Contrastive analysis and learner language : A corpus-based approach / S. Johansson. – Oslo, 2008. – 168 p.
11. Karamysheva I. D. Contrastive Grammar of English and Ukrainian Languages : Textbook / Iryna Karamysheva. – Vinnytsia : “Nova Knyha Publishers”, 2012. – 320 p.
12. König E. Contrastive linguistics and language typology / E. König // In Mair & Marcus. – 1992. – P. 137–154.
13. Sager J. C. A practical Course in Terminology Processing / J. C. Sager. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 1990. – 264 p.

References

1. Butkovs'ka O. S. Strukturno-semantychni osoblyvosti terminiv sotsiolinhvistyky v ukrayins'kiy, pol's'kiy ta anhliys'kiy movakh: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: 10.02.15 “Zahal'ne movoznavstvo” / O. S. Butkovs'ka. – L'viv, 2016. — S. 71–295
2. Brown K., Allan K. Concise Encyclopedia of Semantics. / K. Brown, K. Allan. – Amsterdam, 2009.
3. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of language. / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University press, 2010. – 216 p.
4. Fisiak J. Theoretical Issues in Contrastive Linguistics / J. Fisiak. – Benjamins. – Amsterdam, 1980. – 117 p.

5. Fries C. C. Teaching and Learning English as a Second Language / C. C. Fries. – Ann Arbor : University of Michigan Press, 1945. – 250 p.
6. Haspelmath M. Comparative concepts and descriptive categories in crosslinguistic studies / M. Haspelmath. // Language. – 2007. – №83(3). – P. 633–687.
7. Hawkins J. A. Comparative Typology of English and German. Unifying the Contrasts / J. Hawkins. – London : “Croom Helm”, 1986. – 244 p.
8. James C. Contrastive analysis / C. James. – London : “Longman”, 1980. – 257 p.
9. James C. Contrastive Linguistics [Електронний ресурс] / C. James. – Режим доступу : <http://www.llas.ac.uk/resources/gpg/1395>
10. Johansson S. Contrastive analysis and learner language : A corpus-based approach / S. Johansson. – Oslo, 2008. – 168 p.
11. Karamysheva I. D. Contrastive Grammar of English and Ukrainian Languages : Textbook / Iryna Karamysheva. – Vinnytsia : “Nova Knyha Publishers”, 2012. – 320 p.
12. König E. Contrastive linguistics and language typology / E. König // In Mair & Marcus. – 1992. – P. 137–154.
13. Sager J. C. A practical Course in Terminology Processing / J. C. Sager. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 1990. – 264 p.